

Chapter 1: झाडांच्या मनात जाऊ

कृती [PAGES 17 - 18]

कृती | Q (१) (अ) (१) | Page 17

योग्य पर्याय निवडून वाक्ये पूर्ण करा.
पोपटी स्पंदनासाठी म्हणजे-

- पोपटी पानात जाण्यासाठी
- उत्साहाने सळसळण्यासाठी
- पानांचे विचार घेण्यासाठी

SOLUTION

पोपटी स्पंदनासाठी म्हणजे - उत्साहाने सळसळण्यासाठी.

कृती | Q (१) (अ) (२) | Page 17

योग्य पर्याय निवडून वाक्ये पूर्ण करा.
जन्माला अत्तर घालत म्हणजे-

- दुसऱ्याला आनंद देत
- दुसऱ्याला उत्साही करत
- स्वसमर्पणातून दुसऱ्याला आनंद दे

SOLUTION

जन्माला अत्तर घालत म्हणजे - स्वसमर्पणातून दुसऱ्याला आनंद देत.

कृती | Q (१) (अ) (३) | Page 17

योग्य पर्याय निवडून वाक्ये पूर्ण करा.
तो फाया कानी ठेवू म्हणजे-

- सुगंधी वृत्ती जोपासू
- अत्तराचा स्त्रे मारू
- कानात अत्तर ठेव

SOLUTION

तो फाया कानी ठेवू... म्हणजे - सुगंधी वृत्ती जोपासू.

कृती | Q (१) (अ) (४) | Page 17

योग्य पर्याय निवडून वाक्ये पूर्ण करा.

भिरभिरणारे तोरण दाराला आणून लावू म्हणजे-

- दारांना तोरणाने सजवू
- दाराला हलतेझुलते तोरण लाव
- निसर्गाच्या संगतीत स्वतःचे जीवन आनंदी करू.

SOLUTION

भिरभिरणारे तोरण दाराला आणून लावू...म्हणजे - निसर्गाच्या संगतीत स्वतःचे जीवन आनंदी करू.

कृती | Q (१) (अ) (५) | Page 17

योग्य पर्याय निवडून वाक्ये पूर्ण करा.

मी झाड होऊन तेथे, पसरीन आपुले बाहू म्हणजे-

- निसर्गाचाच एक घटक होऊन सर्वांना भेटेन
- झाड होऊन फांद्या पसरीन
- झाड होऊन सावली देईन

SOLUTION

मी झाड होऊन तेथे, पसरीन आपुले बाहू... म्हणजे - निसर्गाचाच एक घटक होऊन सर्वांना भेटेन

कृती | Q (१) (आ) | Page 17

खालील कृतीतून सूचित होणारा अर्थ कवितेच्या आधारे लिहा.

निसर्गातील घटकांच्या सोबतीने केलेली कृती	सूचित होणारा अर्थ
(१) कोकीळ होऊनी गाऊ...	
(२) गाण्यात ऋतूच्या आपण चल खळाळून रे वाहू...	

SOLUTION

निसर्गातील घटकांच्या सोबतीने केलेली कृती	सूचित होणारा अर्थ
(१) कोकीळ होऊनी गाऊ...	तुमच्या कंठातून निसर्गाचे गाणे फुटूदे.

(२) गाण्यात ऋतूच्या आपण चल खळाळून रे वाहू...

निसर्गाने दिलेली गाणी पाणी होऊन एकरूपतेने गा.

कृती | Q (२) (अ) (१) | Page 17

पुढील काव्यपंक्तींचा तुम्हांला समजलेला अर्थ स्पष्ट करा
झाडांच्या मनात जाऊ, पानांचे विचार होऊ.

SOLUTION

निसर्गाशी एकरूप होऊन निसर्गसौंदर्याचा आस्वाद घेण्याची कवींची मनोमन इच्छा आहे. म्हणून ते म्हणतात की आपण झाडांच्या मनात शिरू आणि पाने जी विचार करतात, तसे आपणच पानांचे विचार होऊ. म्हणजे आपण स्वतःच झाड होऊ.

कृती | Q (२) (अ) (२) | Page 17

पुढील काव्यपंक्तींचा तुम्हांला समजलेला अर्थ स्पष्ट करा
हातात ऊन डुचमळते नि सूर्य लागतो पोहू.

SOLUTION

कवी म्हणतात की माझ्या ओंजळीमधल्या पाण्यात आकाश उतरले आहे. त्यात जेव्हा ऊन मिसळून हिंदकळते, तेव्हा असे वाटते की जणू सूर्य त्या हातातल्या पाण्यात पोहत आहे.

कृती | Q (२) (आ) | Page 18

खालील तक्ता पूर्ण करा.

कवितेचा विषय	कवितेतून मिळणारा एकत्रित अनुभव	कवीने वापरलेली आनंदाची दोन प्रतीके	भाषिक सौंदर्यस्थळ	कवितेतून मिळणारा संदेश

SOLUTION

कवितेचा विषय	कवितेतून मिळणारा एकत्रित अनुभव	कवीने वापरलेली आनंदाची दोन प्रतीके	भाषिक सौंदर्यस्थळ	कवितेतून मिळणारा संदेश
निसर्गसौंदर्याचा आस्वाद घेणे.	निसर्गाशी एकरूपता.	(१) भिरभिरणाऱ्या फुलपाखरांचा थवा म्हणजे रंगीत पताकांचे तोरण. (२) सावलीला पंख फुटून तिचे कावळे झाले.	(१) फांदीवरले पक्षी की हंगामाचे साक्षी (२) उधाण आनंदाचे की देवाघरची गाणी	निसर्गातील बहरलेल्या सौंदर्याचा खुल्या मनाने आनंद लुटणे व आपणच निसर्गाचा घटक होऊन निसर्गाशी एकरूप होणे.

कृती | Q (३) (अ) | Page 18

'पोपटी स्पंदनासाठी, कोकीळ होऊनी गाऊ दे...' या काव्यपंक्तीतील स्पष्ट

SOLUTION

मनात जाऊ' या कवितेमध्ये कवी नलेश पाटील यांनी उत्कटपणे वसंतातील आस्वाद घेण्यासाठी रसिकांना आवाहन केले आहे. वसंत ऋतू हा ऋतूचा राजा आहे. या ऋतूमध्ये सृष्टीला बहर येतो. झाडांना नवी पालवी फुटते. ती कोवळी लुसलुशीत पालवी पोपटी रंगाची असते. वसंत ऋतूची चाहूल आधी कोकीळ पक्ष्याला लागते. तो वसंत ऋतूच्या आगमनाचा हर्ष कुहू कुहू कवी म्हणतात की, वसंतातील सौंदर्याचा आस्वाद आपल्याला जर मनोभावे घ्यायचा असेल झाडांशी एकरूप व्हायला हवे. त्यांच्या मनात शिरून पानांचा विचार आपणच व्हायला हवे. नवीन पानांमधील पोपटी पालवीची स्पंदने अनुभवायची असतील, तर स्वतः कोकीळ पक्षी होऊन हवे. कोकीळ पक्ष्यांच्या स्वरांतून एकरूप होण्याची उत्कट व अवस्था अतिशय विलोभनीय प्रतीकातून कवीने मांडली आहे.

कृती | Q (३) (आ) | Page 18

ऊन आणि सावली यांच्या प्रतीकांतून सूचित होणारा आशय कवितेच्या आधारे लिहा.

SOLUTION

कवी नलेश पाटील यांनी 'झाडांच्या मनात जाऊ' या कवितेमधून वसंत ऋतूतील निसर्गसौंदर्याचे चित्रण उत्कट व भावविभोर शब्दकळेतून साकारले आहे. स्वतः निसर्गाचे घटक होऊन निसर्गसौंदर्याचा कसा आस्वाद घ्यावा, हे सांगताना कवींनी वेगवेगळी व अनोखी प्रतीके वापरली आहेत. बहरलेल्या झाडाचे वर्णन करताना कवी म्हणतात की झाडाच्या फांदीवर ओळीने बसलेले पक्षी हे या वसंत ऋतूच्या बहरलेल्या मोसमांचे साक्षीदार आहेत. झाडाच्या पायथ्याशी जी सावली आहे ती उन्हावर नक्षी काढत बसली आहे. म्हणजे सूर्याची किरणे जेव्हा पानांतून झाडाखाली झिरपतात त्या वेळी पायथ्याशी पसरलेल्या सावलीत त्याची नक्षीदार पखरण होते. मग नक्षीलाच जेव्हा पंख फुटतात तेव्हा सावल्यांचेच कावळे आसमंतात उडताना दिसतात. - 'ऊन-सावलीच्या नक्षीतून निर्माण झालेले काऊ' या प्रतिमेतील ऊन सावली ही प्रतीके सजग होतात. येथे चेतनगुणोक्ती अलंकाराचा लोभसवाणा आविष्कार मनाला प्रसन्न करतो.

कृती | Q (३) (इ) | Page 18

'डोळ्यांत झऱ्याचेपाणी' या शब्दसमूहातील भावसौंदर्य उलगडून लिहा.

SOLUTION

'झाडाच्या मनात जाऊ' या कवितेमध्ये कवी नलेश पाटील यांनी वसंत ऋतूत फुललेल्या निसर्ग घटकाचे लोभसवाणे दर्शन नितांत सुंदर प्रतिमांमध्ये उलगडून दाखवला आहे. रंग व गंधाच्या या उत्सवात आपणही निसर्गाचा घटक होऊन निसर्गसौंदर्याचा आस्वाद घेऊया असे ते सांगतात. वसंत ऋतूमध्ये चराचराला लाभलेले हे सौंदर्याची वैभव अनुभवताना कवींना या सौंदर्याची निर्मिती अनोखी व अपूर्व वाटते. या रंगपंचमीमध्ये सारी सृष्टि न्हाऊन निघालेले आहे. हे सृष्टीचे अम्लान सौंदर्य मानवनिर्मित नसून ती ईश्वराची किमया असावी, असे कवी आत्मीयतेने सांगतात. अवतीभवती आलेले हे आनंदाचे उधाण म्हणजे विधात्याची स्वतःची गाणी आहेत. ही सर्व देवाजीची करणी आहे. हे अनोखे सौंदर्य पाहून कवींच्या डोळ्यांत आनंदाश्रू येतात.

ते म्हणतात की, या झऱ्यात वाहणारे पाणी आणि डोळ्यांत तरळलेले पाणी वेगळे नाही. ते एकच आहे. या झऱ्यातलेच पाणी माझ्या डोळ्यांत तरळले आहे, अशी एकतानता नि अद्वैत घडले आहे. "डोळ्यांत झऱ्याचे पाणी" या भावपूर्ण प्रतिमेतून कवींनी निसर्गाशी घडलेली एकरूपता सजीव साकार केली आहे. मानव हा निसर्गाचाच अपत्य आहे, याचे प्रत्यंतर या प्रतिमेतून दिसून येते.

कृती | Q (४) (अ) | Page 18

'तुम्ही झाडाच्या मनात शिरला आहात', अशी कल्पना करून ते कल्पनाचित्र शब्दबद्ध करा.

SOLUTION

माझे झाडांवर नितांत प्रेम आहे. मला नेहमी झाडाच्या मनात शिरावेसे वाटते. एकदा मी खरेच झाडाच्या मनात शिरलो. मी त्याच्या मुळांपाशी पोहोचलो. त्यांना विचारले की, तुम्ही सतत माती खाली असता. वरती दिसत नाहीत. तुम्हाला तुमच्या वरच्या पिसाऱ्याविषयी काय वाटते? मुळे म्हणाली - "मातीतच आमचा निवास! आम्ही खाली खोलवर जातो. जीवनरस घेतो आणि वरच्या अवयवांना पुरवतो. म्हणून तर फांदया झुलतात, पाने डुलतात नि फुले फुलतात. आम्ही जरी मातीत असलो तरी वरच्या अवयवांचे सर्व लाड आम्हीच पुरवतो. मातीतला गंध आम्ही फुले ओततो. पानांची झळाळी मातीमुळेच दिसते. हे आमचेच वंशज असल्यामुळे त्यांच्या सुखात आमचे सुख सामावलेले आहे. सर्व ऋतूंत आमचे फुलणे, कोमेजणे सुरू राहते. आमची जीवनेच्छा दृढ आहे. त्यामुळे आम्ही कृतार्थ आहोत." झाडांच्या मनात शिरून त्यांचे मनोगत मी जाणून घेतले नि मनोगताला शीर्षक दिले - 'मुळांची मुले!'

कृती | Q (४) (आ) | Page 18

निसर्गातील घटक व मानवी जीवन यांचा परस्परसंबंध स्पष्ट करा.

SOLUTION

मानवी जीवन निसर्गाच्या गर्भातच पोसले जाते. आपल्या आजूबाजूला अफाट निसर्ग पसरलेला आहे. निसर्गाचा व मानवी जीवनाचा अतूट संबंध आहे. निसर्गातील प्रत्येक घटक मानवी जीवनाला समृद्ध करित असतो. रोज उगवणारा सूर्य जीवनाला ऊर्जा देतो नि चंद्र शीतल चांदणे देतो. डोंगरातून नदी उगम पावते नि काठावरच्या गावांची तहान भागवते. ही धरती मानवांसाठी अन्नाची निर्मिती करते. जमिनीवर उगवलेली वनश्री मानवी जीवनाची प्रत्येक गरज पूर्ण करते. पशु-पक्षी पर्यावरणाची शुद्धता राखतात, तर गुरेढोरे मानवाच्या कष्टात सामील होतात. वातावरणातील हवा मानवी श्वास जगवते. सारा आसमंत मानवी जीवनासाठी निःस्वार्थी वृत्तीने दातृत्व जोपासतो. या चराचरातील निसर्ग मानवी जीवनाचे संवर्धन करतो. या निसर्गाविषयी मानवी जीवन कृतार्थ होऊन सदैव कृतज्ञ राहिले आहे.

कृती | Q (५) | Page 18

'झाडांच्या मनात जाऊ' या कवितेचे रसग्रहण करा.

SOLUTION

'झाडांच्या मनात जाऊ' ही कवी नलेश पाटील यांची कविता 'हिरवं भान' या कविता संग्रहातील घेतली आहे. या कवितेत निसर्गाच्या चैतन्याचा अनुपम सोहळा उत्कट प्रतिमांमधून कवींनी रंगवला आहे. झाडांच्या मनात शिरून त्याचे हृदगत जाणून घ्यायचे व आपणच अंती एखादे झाड होऊन निर्जन रानात डोलायचे, असा या कवितेचा प्रवास रसिकांना आनंददायी व समृद्ध करणारा ठरला आहे.

वसंत ऋतूचे लोभसवाणे दर्शन या चराचरातील वनश्रीत कसे झाले आहे, याचे वर्णन कवींनी अनेक प्रतीके व प्रतिमा यातून दुग्गोचर केले आहे. फुल पाखरांचा थवा म्हणजे भिरभिरणारे पताकांचे तोरण, डोळ्यांत झन्याचे पाणी, देवाघरची गाणी, तुषारांचे रोप, सूर्य ओंजळीतल्या पाण्यात पोहणे, सावलीला पंख फुटून त्यांचे झालेले काऊ' अशा नितांत सुंदर प्रतिमा व प्रतीकांतून कवितेचा आशय समृद्ध झाला आहे व कवितेत नितळ सौंदर्याचा आविष्कार झाला आहे. 'ईश्वरा, मला झाड बनवून निर्जन रानात टाक' ही कवींची अंतिम इच्छा खूपच भावपूर्ण व हृदयस्पर्शी आहे.

निसर्ग चित्र रेखाटतांना अम्लान शब्द कळे तून उमटलेला उत्कट भाव - रसिकांना मोहन टाकणारा आहे. जणू आपणच निसर्गाच्या घटकात तादात्म्य पावून निसर्ग डोळ्यांत व हृदयात साठवतो आहोत, अशी अनुभूती रसिक मनाला प्रत्ययास येते. कवीचे शब्द सामर्थ्य अनोख्या व उल्लसित प्रतिमांतून प्रकट झाले आहे. ध्रुपद व अंतरा असलेली ही गीतरचना यमकप्रधान आहे. प्रत्येक कडव्यात अनोखी भावस्थिती वर्णिली आहे. प्रासाद व माधुरी या काव्यगुणांनी मंडित झालेली ही गीतरचना मला हृदयस्थ भावली.